

**סיכום חומר הלימודים בהיסטוריה
עבור עולים חדשים
בהתאם לתוכנית הלימודים החדשה**

**חלק ראשון:
מסורת ומודרנה**

הנאורות

באמצע המאה ה-17 יצרו קבוצה של הוגי דעות ממערב וממרכז אירופה תנועה פילוסופית ומדעית שהציעה עקרונות חדשים לעיצוב ערכי החברה, הלאום, והדת. הם חשו כי ימי הביניים היו ימים חשוכים לאנושות, ואילו עתה נפתחת תקופה חדשה בה רוח האדם פורחת, המדע מתפתח, ועל כן הם כינו את תקופתם 'עידן הנאורות' (אור-לעומת חושך).

מאפייני הנאורות:

אינדיבידואליזם – התייחסות לאדם כפרט, כבודד, כעצמאי ולא רק חלק ממשפחה או מחברה. בעבר האדם היה חלק מחברה, ממשפחה, מקהילה. הנאורות קראה לכל אדם להיות אחראי לגורלו ולא להיות תלוי באחרים. הספר 'רובינזון קרוזו', בו מסופר על אדם שהגיע לאי בודד והצליח להסתדר בו בכוחות עצמו, היווה מודל לחיקוי והדגים כיצד אדם בעל תושיה הסומך על שכלו וכוחותיו יכול לצאת מכל משבר.

רציונליזם – פירושו תבונה. הנאורות הדגישה את תבונתו של האדם ודרשה ממנו להתבונן במציאות ולהבינה על פי שלו. גישה זו עודדה מחקרים שהביאו להישגים מדעיים חדשים, ולהתפתחות בתחומים רבים ששיפרו את תנאי החיים (רפואה, תחבורה וכד').

ספקנות וחילון – הנאורות דגלה בהטלת ספק ובחינה מחדש של סמכויות העבר. הנאורות פעלה להפריד את הכנסייה (הדת) מהמדינה – כלומר הכנסייה לא תוכל לנצל את המדינה ולכפות את אמונתה חוקיה האינטרסים שלה על אזרחי המדינה. זו בעצם דרישה לחילון, הכנסייה לא תשלוט על חיי האזרחים. הנאורות סלדה מהאמונות הטפלות של הכנסייה ומהשחיתות של אנשי הכמורה.

הנאורות קראה להפריד בין הדת לבין המדינה, כלומר: על הכנסייה להתמקד בקשר בין האדם לאלוהיו, ולתת לשלטון החילוני לנהל את ענייני המדינה בלי להתערב. חלק מהוגי הנאורות נשאו נוצריים דתיים אך חלקם זלזלו בדת הנוצרית וכפרו בקיומו של האל.

ידע – בתקופת הנאורות החלו פיתוחים תעשייתיים, מדעים ותקשורתיים, החברה החלה להתבסס על ידע והשכלה, אנשים החלו לגלות עניין בענייני המדינה והחברה. התוצאה היתה שלאדם בתקופת הנאורות היתה השכלה רחבה יותר מאשר בדורות הקודמים.

אחת הדוגמאות לידע היא האנציקלופדיה שיצאה לראשונה בצרפת באמצע המאה ה-18. האנציקלופדיה זכתה לתפוצה רחבה בקרב המעמד הבינוני והגבוה.

דוגמה נוספת תערוכות ואוספים של כל מיני בעלי חיים, צמחים ומינרלים שהוצגו לקהל הרחב, אותם אוספים היוו את הבסיס להקמת מוזיאונים מאוחר יותר.

קידמה – התבונה, המחקר והידע הביאו תוך זמן קצר לשיפור עצום בתנאי החיים של האנשים. הייתה תחושה שהאנושות עלתה על המסלול הנכון, החלו למצוא תרופות למחלות שונות. הטכנולוגיה השפיעה בכל תחומי החיים – בחקלאות, תעשייה, רפואה ועוד. מכאן צמח רעיון הקידמה כלומר האנושות הולכת ומתקדמת לעתיד טוב יותר, הן בתחום החומרי – כלכלי והן בתחום המוסרי חברתי.

לאומיות

הלאומיות המודרנית היא אידיאולוגיה שהתגבשה והתפתחה במהלך המאה ה-19 והפכה לכוח משפיע ומכריע בעת החדשה. המושג 'לאומיות' קשור למושג 'אומה' – קבוצה גדולה של אנשים החולקים שפה אחת, תרבות משותפת והיסטוריה משותפת, אשר לעיתים הם בני מוצא אחד, ובדרך כלל קשורים בקשר היסטורי לארץ מסוימת. לעיתים גם הדת היא חלק מהגדרת הזהות הלאומית.

לפי השקפת עולם זו, לכל אומה יש זכות למדינה ריבונית ולהגדרה עצמית. ריבונות זו באה לידי ביטוי בהקמת מדינה עצמאית בשטח משלה, ויכולת למשול בה ללא התערבות גורם חיצוני. האומה מגדירה את עצמה על ידי עיצוב אופייה של המדינה לפי רצונה.

בני האומה שפועלים להשגת מטרות אלו מבטאים במעשיהם שאיפות לאומיות. אם וכאשר ישיגו את מטרותם, הם יקימו מדינת לאום שתלכד את האומה תחת שלטון ריבוני.

הקבוצה הלאומית מתגבשת באמצעות טיפוחה של תודעה לאומית שהיא מודעותו של אדם להשתייכותו ללאום מסוים. התודעה הלאומית מועצמת באמצעות סמלים: דגל, המנון, ימי חג לאומיים ופולקלור המבטאים את רוח האומה ומחזקים את ההזדהות האישית עמה. מרכיב חשוב נוסף בתודעה הלאומית הוא היווצרותו של זיכרון קולקטיבי, הזיכרונות המשותפים לבני הלאום, כגון אירועים היסטוריים חשובים ודמויות מרכזיות מהעבר, הנותנים משמעות לקיומה של האומה.

לאומיות עלולה לעיתים להפוך ללאומנות – לאומיות קיצונית, הרואה בלאום ערך שגובר על כל הערכים האחרים (לדוגמא: חירות ושוויון). לאומנות עשויה לבוא לידי ביטוי באפליה ויחס עוין כלפי מיעוטים בתוך מדינת הלאום, וכלפי חוץ בתוקפנות ושלילת זכותן של אומות אחרות לריבונות.

ניתן להצביע על שני דגמים מרכזיים של הלאומיות המודרנית: **לאומיות אתנית-היסטורית** ו**לאומיות ליברלית-אזרחית**.

לאומיות אתנית – היסטורית מתעוררת בקרב קבוצת אנשים שיש להם היסטוריה משותפת. היא מתבססת על מרכיבים כמו דת, שפה, מנהגים ותרבות, ומדגישה קרבת דם, גורל משותף, ומולדת היסטורית. העבר המשותף של בני הלאום הוא המרכיב המשפיע ביותר בלאומיות זו. תחושת השייכות מתבססת על המוצא המשותף, שאינו ניתן לבחירה. הלאומיות האתנית-היסטורית מקשה על זרים להצטרף אל האומה, והם עשויים להפוך למיעוט לאומי במדינה. דוגמה ללאומיות אתנית-היסטורית ניתן לראות בגרמניה. מאזור מפוצל בין 30 מדינות בתחילת המאה ה-19, הפכה גרמניה למדינת לאום מאוחדת וחזקה לקראת סוף המאה. ההתעוררות הלאומית הגרמנית נבעה ממרכיבים היסטוריים ותרבותיים ומאמונה במוצא האתני המשותף של בני הלאום.

לאומיות ליברלית – אזרחית מאגדת קבוצה של אנשים סביב ערכים ואידיאולוגיה משותפים. האומה נוצרת מיחידים שבחרו להצטרף אליה מרצונם ולהקים מדינת לאום ריבונית שאיננה מתבססת על מוצא אתני או על פי היסטוריה משותפת. מה שמאחד את בני הלאום אלו הרעיונות המשותפים – תפיסה ליברלית שמקדשת ערכים כגון חירות, שוויון ודמוקרטיה. לאומיות זו שמה דגש על המסגרת המדינית ועל השותפות האזרחית. המרכיב המרכזי בלאומיות זו הוא ההווה המשותף לבני הלאום. ארצות הברית נחשבת לדוגמא מובהקת של הלאומיות הליברלית-אזרחית.

קבוצת אנשים שהתאגדו בשלהי המאה ה-18 להקמת מדינה ריבונית המבוססת על ערכי הנאורות. אומה זו מדגישה את הרעיונות המשותפים לאזרחי המדינה ולא את המוצא האתני שלהם.

שני אירועים מכריעים שהביאו להתפתחותה של הלאומיות המודרנית במאה ה-19, היו **המהפכה האמריקאית והמהפכה הצרפתית**. מהפכות שהתרחשו בשלהי המאה ה-18, הושפעו שתיהן מתנועת הנאורות.

המהפכה האמריקאית: שיאה בהכרזת העצמאות בשנת 1776, נולדה כהתקוממות מושבות המהגרים בצפון אמריקה כנגד המלך הבריטי שנתפש כעריץ ונצלן. בשיאה של מלחמת העצמאות התכנסו נציגי המושבות כדי להכריז על עצמאות ארצות הברית והדגישו את ריבונות העם ואת הזכות להתנגד לעריצות.

המהפכה הצרפתית: בשנת 1789, התרחשה בצרפת מהפכה שסיימתה הייתה 'חירות, שוויון ואחוה'. המעמד השלישי – רוב נתיני הממלכה שהיו חסרי זכויות התקוממו כנגד המלך, האצולה והכמורה בשם הזכויות הטבעיות שאינן ניתנות לביטול. ביטול המלוכה והאצולה, הפכה את בני המעמד השלישי לאזרחים בעלי זכויות. המהפכה התעשייתית נחשבת גם היא לגורם משמעותי לעליית הלאומיות במאה ה-19. ההגירה מהכפר לעיר והיווצרות חברת ההמונים, הביאה את האדם לחיפוש אחר מסגרת השתייכות שתחליף את המשפחה והקהילה. מדינת הלאום נתנה מענה לצורך של האדם בהזדהות ושייכות לקבוצה מסוימת.

בתחילת המאה ה-19 התפשטה מאד האידיאולוגיה הלאומית באירופה. רעיונות הנאורות ערערו על הסדר הקיים שבו שלטו מלכים ללא עוררין, פעמים רבות על אימפריות עצומות שבהם שכנו עמים רבים ושונים זה מזה. נפוליאון בונפרטה שערך מסעות כיבושים באירופה, הביא עמו לארצות שכבש את רעיונות המהפכה הצרפתית. על אף שהובס לבסוף, רעיונות אלו הוסיפו לחלחל בקרב עמי אירופה.

בשנים 1848-1849 גברה התסיסה הלאומית באירופה. בגל המהפכות המכונה אביב העמים, פעלו המהפכנים כנגד בתי המלוכה להשגת עצמאות לאומית. כך לדוגמא, התנועה הלאומית האיטלקית שחררה לזמן קצר חלקים מאיטליה משלטון האימפריה האוסטרו-הונגרית. על אף שרוב ההתקוממויות דוכאו לבסוף על ידי השליטים, חיזקו אירועי אביב העמים את ההתעוררות הלאומית באירופה. את הגלגל כבר לא ניתן היה להחזיר לאחור כפי שרצו שליטי הסדר הישן. המאה ה-20, שבה הוקמו מדינות לאום רבות, עתידה הייתה לממש בסופו של דבר את ההתעוררות הלאומית של המאה ה-19.

מלחמת העולם הראשונה

בין השנים 1914-1918 התנהלה על אדמת אירופה מלחמה חסרת תקדים בהיקפה ובעוצמתה. בקיץ 1914 פרצה מלחמה שבמהלכה אזורים ובני אדם מכל רחבי העולם היו מעורבים בה בדרך זו או אחרת. המלחמה סחפה את העולם לתוך מערבולת שהתאפיינה באלימות ובאכזריות, אשר הסבו סבל ואובדן למיליוני בני אדם.

הגורמים למלחמה:

1. **רצח יורש העצר האוסטרו-הונגרי פרנץ פרדיננד**. יורש העצר ואשתו נרצחו בשתי יריות אקדח על ידי אזרח סרבי לאומני קנאי, בעת ביקור רשמי שלהם בעיר סרייבו בירת בוסניה, שהייתה באותה תקופה בשליטת אוסטרו-הונגריה. אוסטרו הונגריה מכריזה מלחמה על סרביה.

2. **הסכמים ובריתות מפצלים את אירופה לגושים של מדינות יריבות**. ביסמרק קנצלר גרמניה (ראש ממשלה) כורת ברית צבאית עם אוסטרו-הונגריה שלפיה כל אחת תסייע לשנייה במקרה של תקיפה מצד רוסיה. אל הברית הצטרפה מאוחר יותר גם איטליה (הברית המשולשת). ברית נוספת נחתמה בין רוסיה לצרפת לפיה כל אחת תגן על השנייה במקרה של תקיפה מצד גרמניה. הבריתות פיצלו את אירופה לשני גושים יריבים.

3. **מרוץ החימוש** – המתיחות הפוליטית הביאה להגדלת תקציב הביטחון במדינות אירופה, הצטיידות בנשק רב וחיזוק היחידות הצבאיות. כך גם בזירה הימית. זאת בהתבסס על התפיסה שכוח צבאי הוא אמצעי יעיל לפתרון בעיות מדיניות.

4. **גילויי לאומנות קיצונית בכמה ממדינות אירופה** (ניתן להיעזר במונח – לאומיות בהקשר זה)

5. **ההשתייכות הלאומית**- תפיסה קיצונית שייחסה חשיבות מכרעת להשתייכות הלאומית, המבטלת כל השתייכות על בסיס כלכלי או רעיוני, וצריכה לעמוד במרכז זהותו של האדם, וזאת על ידי הפגנה מוחצנת של רגש. מאבקים על בסיס לאומי עוררו רגשות לאומיים עזים ויצרו סכסוכים קשים בין לאומים שונים ביבשת.

6. **המרוץ האימפריאלי**- כיבוש האזורים שמעבר לים, שהתנהל על ידי מעצמות אירופה, נשא אופי של מעין מרוץ תחרותי. כך הוא תהליך כיבושם של שטחים מעבר לים. רוב שטחיהן של אסיה ואפריקה השתייכו לכמה מעצמות אירופאיות, אשר הקימו בהן קולוניות שהיו כפופות לשלטוןן. מציאות זו הובילה למתחים ועימותים בין המעצמות לבין עצמן, ובין הקולוניות שלהן.

בעקבות הכרזת המלחמה של אוסטרו-הונגריה, החלה מערכת הבריתות האירופית לפעול, ותוך כחודש היו כל מעצמות אירופה מעורבות במלחמה. בפרוץ המלחמה ניצבו זה מול זה שני הגושים הבאים: מדינות המרכז- גרמניה, אוסטרו-הונגריה, האימפריה העות'מאנית ובלגריה, ומולן מדינות ההסכמה- רוסיה, בריטניה וצרפת. עקב כל הגורמים שצינו, המעצמות השונות רק המתינו לתירוץ שיינתן האות לפתיחת במלחמה.

המלחמה ומאפייניה:

ארה"ב במהלך המלחמה שמרה על ניטרליות, אך החליטה ב-1917 להצטרף למדינות ההסכמה,

מתוך דאגה לדמוקרטיה. אולם היה גם מניע כלכלי, הפעילות של הצוללות הגרמניות באוקיינוס האטלנטי במהלך המלחמה, פגעו במסחר שארה"ב ניהלה עם מדינות אירופה.

מלחמה טוטאלית - המלחמה התאפיינה בהיקף נרחב מאוד. למלחמה הייתה השפעה על כלל תושביהן של המדינות שהשתתפו בה. התפשטות הלחימה מהחזית הצבאית אל העורף האזרחי, בהשפעה על היבטים רבים בחייהם של בני התקופה ובהשקעה במשאבים של המשק - כוח האדם, הייצור החקלאי והתעשייתי.

כלכלת מלחמה - הכלכלה הייתה מגויסת למלחמה. רבים מהעובדים בחקלאות ותעשייה נעדרו מעבודתם. כלכלת המדינה הייתה צריכה לספק גם את צורכי הלוחמים וצורכי העורף. הייצור הוגבר, והתרכז בצורכי מלחמה, כאשר בעורף בלט המחסור. המצב גרם לכניסת נשים לתחומי עיסוק גבריים מובהקים.

מלחמת חפירות - הלחימה התרחשה בשטחיהן של בלגיה וצרפת, שגרמניה פלשה אליהן. הכוחות הגרמניים נבלמו, ומאז התנהלה מלחמה בה תזוזת הכוחות מוגבלת. מלחמת החפירות הייתה מלחמת התשה אכזרית וממושכת. הצדדים הלוחמים השתמשו בטכנולוגיות לחימה חדשות, כמו: תותחים, מרגמות, טנקים, מטוסים וצוללות. במלחמה הזאת הופעלו לראשונה אמצעי לחימה המוניים.

התעמולה - כל מדינה השתמשה באמצעי תעמולה שונים שנועדו לחזק את אוכלוסייתה ולוחמיה ולערער את האויב.

היהודים מושפעים מן המלחמה - עם פרוץ המלחמה נקראו יהודים רבים אל דגלה של המדינה שבה חיו ונשלחו לחזית. כך נמצאו לוחמים יהודים גם בצבאותיהן של מדינות ההסכמה וגם בצבאותיהן של מדינות המרכז, ולא פעם היה עליהם להילחם זה בזה.

במהלך המלחמה נערך טיהור אתני - פעולות רצח או גירוש במטרה להרחיק קבוצה אתנית מסוימת מאזור מסוים ולהעניק אותו לקבוצה אתנית אחרת.

מלחמת העולם - נקודת משבר של המודרנה - המלחמה הדגישה את הפער שהיה קיים בין המדינות שהונהגו ע"י שליט ריכוזי, לבין המדינות הדמוקרטיות. המתח בין המדינות הפך למעשה למתח בין צורות משטר. המלחמה הובילה את אירופה ואת העולם למשבר שלא היה כמותו לפני כן. הצטרפותה של ארה"ב למערכה באירופה, הכריעה את המלחמה ומדינות ההסכמה מנצחות את המלחמה. המלחמה גבתה מחיר יקר. קיימות הערכות לגבי מספר ההרוגים בין 8 מיליון ל-20 מיליון חללים. חלק מההערכות מתייחסות לחיילים וחלק מתייחסות גם לאזרחים שנהרגו במהלך המלחמה.

"חווה ורסאי": בינואר 1919 החלו דיוני ועידת השלום בוורסאי, בקרבת פריז. ההסכם הבולט ורב המשמעות נחתם עם גרמניה, מנהיגת מדינות המרכז.

פרק שביעי: שינויים במעמד היהודים בעת החדשה

המעמד המשפטי של היהודים לפני העת החדשה

אירופה - אנשי אירופה לא האמינו בשוויון והחברה נחלקה למעמדות שונים. המעמד העליון (אצילים כמורה) נהנה מזכויות רבות והמעמד התחתון נהנה מחובות רבים.

היהודים היו קבוצה נבדלת נחותה. הנחיתות היתה עיקרון דתי. שמטרתה השפלת היהודים. הכנסיה ראתה בעם ישראל את ישראל הישן ואילו עכשיו העם הנבחר היו הנוצרים. ומטרתם להמשיך להחזיק את היהודים מושפלים כדי לחזק את טענתם.

מעמד היהודים לא היה אחיד בכל ארץ זכויותיהם וחובותיהם השתנו בהתאם לשלטון, לכנסיה, ולרצון העם. היהודים הורשו לגור במקומות מסוימים, ולא יכלו לעבוד בכל מקצוע.

עם זאת הקהילה נהנתה מאוטונומיה של גבית מיסים, צדקה, הכרעה בסכסוכים משפטיים ואפילו עונשי גוף ממון וחרם. ראשי הקהילה היו בקשר עם השלטון.

ארצות האסלאם - גם בארצות האסלאם הושפל כל מי שאינו מוסלמי. היהודים נחשבו כ'עם-הספרי' ולכן הוגדרו כ'בני-חסות'. היהודים זכו בחופש דתי ואוטונומיה קהילתית, אך מצד שני הם חויבו במס גולגולת, ועל פי 'תנאי עומר' נאסר עליהם לבנות בתי כנסת חדשים, לרכב על סוס, לשאת חרב. ועוד.

הרקע לשינויים במעמד המשפטי של היהודים.

1. הנאורות- השינוי החל להתרחש בעקבות **עידן הנאורות באירופה** - שם הונחו היסודות והאמונות לערכי החופש החירות והשוויון. הנאורות טענה כי השלטון חייב לתת זכויות טבעיות לכל אדם בלי קשר לדת או ללאום.

2. אמנציפציה פרושה- הענקת זכויות מלאות אזרחיות, חברתיות, ומדיניות לציבור שלא נהנה קודם מזכויות אילו.

מודרניזציה של החיים היהודיים והפולמוס סביב תופעה זו

א. שינוי לבוש ושפה- לאורך ימי הביניים נבדלו היהודים מן הגויים גם בלבושם וזאת מתוך רצון לשמור על ייחודם וזהותם. עם התמורות במעמד המשפטי של היהודים ורצונם להשתלב בחברה הכללית הם גם זנחו בהדרגה את לבושם המסורתי והחלו ללבוש לבוש אופנתי. המשכילים לעגו ללבוש המסורתי המרושל והמרופט והקפידו על לבוש אופנתי מכובד שכלל גם גילוח הזקנים וחבישת פאה כמקובל באותה התקופה.

לימוד שפת המדינה- דיבור בשפת המדינה נחשב גם הוא בעיני המשכילים כשלב חשוב בהשתלבות בחברה. היידיש נתפסה כשפה לא תרבותית לעומת הגרמנית, ובהמרת היידיש לגרמנית ראו המשכילים דרך להכרת תרבות הנאורות. גם במזרח אירופה הוקמה על ידי יהודים עשירים "חברת מפיצי ההשכלה" שראתה בשפה הרוסית מכשיר להשתלבות חברתית. אך היו גם משכילים יהודים במזרח אירופה שדווקא הדגישו את לימוד השפה העברית וראו בה שפת תרבות.

מעבר לעיסוקים כלכליים יצרניים - הוגי הנאורות הבחינו בין מקצועות יצרניים, פרודוקטיביים - כמו: חקלאות, נגרות, תעשייה וכד' לבין מקצועות לא יצרניים - כמו: מסחר, הלוואה, תיווך. הם שאפו לכך שיהודים רבים יעברו לעסוק במקצועות פרודוקטיביים ולשם כך הם ערכו תיקונים במערכת החינוך ודאגו להכנסתם של לימודי חקלאות ומלאכה כחלק מתוכניות הלימוד.

בתי ספר מודרניים לבנים ולבנות - בבתי הספר למדו בנים בלבד ואילו הבנות התחנכו בבית עם האמא. במשפחות עשירות למדו הבנות בבית עם מורה פרטי שפה, מוזיקה, ציור וכד' כנהוג במשפחות המעמד הבורגני באירופה. בשנת 1798 הוקם ביה"ס הראשון לבנות בהמבורג שבגרמניה. בביה"ס למדו קריאה, כתיבה, חשבון וציור וגם מעט יהדות והוא יועד לבנות עניות. במאה ה-19 קמו בתי ספר נוספים לבנות בהם לימדו מעט יהדות ואת מקצועות משק הבית.

עם ההשתלבות בחברה הכללית, גברו מאד גם מגמות של התבוללות, נישואי תערובת ואף התנצרות. האמנציפציה השפיעה רבות גם על היחס בין היהודי הבודד לבין החברה היהודית. זאת בגלל התביעה מן היהודים להפסיק לראות את עצמם כקבוצה נבדלת מן החברה הכללית.

האמנציפציה השפיעה גם על הקהילה היהודית, אשר סייעה ליהודי לשמור על יהדותו במשך מאות בשנים. מתן האמנציפציה היה כרוך בפגיעה משמעותית בסמכויות הקהילה היהודית ובעצמאותה. מעתה פנו היהודים כמו כל האזרחים לבתי המשפט של המדינה ולא לבתי הדין הרבניים, כנ"ל לגבי מוסדות החינוך ועוד.

האמנציפציה הציבה אפוא אתגר עצום בפני היהודים: כעת אין הם חייבים לחיות כיהודים אלא עליהם לבחור ביהדותם

השינוי לשוויון התרחש בשלב ראשון במערב ומרכז אירופה במדינות שהיו מתקדמות יותר. למזרח אירופה הגיע השוויון רק אחר מלחמה הראשונה. בארצות האסלאם השינוי החל בהשפעת המדינות שכבשו אותם. בכל המדינות לפני ששינו את מעמדם המשפטי של היהודים היה צריך לשנות את תודעת הגויי כלפי היהודי.

כעת נעקוב בארצות שונות אחר שינוי המעמד המשפטי של היהודים. - תהליך ששיאו מתן אמנציפציה.

צרפת (מערב אירופה) - צרפת היתה המדינה הראשונה באירופה שהעניקה שוויון ליהודים. ב-1789 עם פרוץ המהפכה הצרפתית פורסמה הצהרה על זכויות טבעיות של כל בני האדם לשוויון ולחרות. למרות זאת היהודים לא זכו מיד לשוויון זכויות עם הצהרת זכויות של האדם והאזרח. מכיוון שהיהודים שמרו על זהות לאומית - יהודית (לא צרפתית).

1790 - זכו לראשונה יהודי בורדו לקבלת אמנציפציה - הם היו יהודים ספרדים עשירים מעורבים באוכלוסיה הצרפתית ובתרבות הצרפתית.

1791 - רק כעבור שנה זכו יהודי אלזס לורך לאמנציפציה מדוע זה היה באיחור של שנה? יהודים אילו ממוצא אשכנזי דתי ושמרו על המסורת והקהילה רק לבסוף ויתרו יהודי אלזס על האוטונומיה הקהילתית בתמורה קיבלו אמנציפציה.

1791- הפכה צרפת למדינה חילונית ופורסמה "הצהרת זכויות האדם" שהכירה בזכויותיהם של היהודים לשוויון היהודים נקראו "אזרחים בני דת משה".

נפוליאון שכבש את רוב אירופה הביא עמו לארצות הכבושות את בשורת המהפכה הצרפתית – חירות ושוויון ליהודים, אבל רצה שהיהודים יוותרו על אוטונומיה ומבנה של הקהילה היהודית. עם כיבושי צרפת זכו גם יהודי איטליה, אוסטריה ואזור הולנד וחלק מגרמניה לשוויון זכויות.

1806- מכנס נאפולי און אסיפת נכבדים יהודים לדון בשאלת היחסים בין היהודים למדינה . נפוליאון הציג לפני האספה **12 שאלות**, שנועדו להבהיר את יחסם של היהודים לאומה הצרפתית, ולבחון אם יש סתירה בין חוקי דת ישראל לבין החוק הצרפתי. הוצגו שאלות כמו: מה יחס ההלכה היהודית לנישואי תערובת? האם מותר ליהודי לקחת ריבית מנוכרי? מה יחס היהודים לצרפת?

הנכבדים שחלקם היו יהודים דתיים אדוקים ענו כי צרפת היא מולדתם והם צרפתים בני דת משה, וכי הם רואים בצרפתים הלא-יהודים את אחיהם. ומכיוון שצרפת היא מולדתם, חלה עליהם חובה להילחם בצבאה ולהגן עליה. . הדגישו שצרפת היא מולדתם והם צרפתים בני דת משה. והם מוכנים להילחם עבור צרפת.

כדי לתת לתשובות הללו תוקף הלכתי שיהיה מקובל על כל היהודים כינס נאפולי און ב1807 – אסיפה בשם סנהדרין שכללה 71 נכבדים יהודים כמנין הסנהדרין בבית שני. ורצה שהם יבטלו הלכות דתיות יהודיות המונעות מיהודים להשתלב בחברה הצרפתית. הרבנים היהודים שלא רצו לבטל הלכות אבל מצד שני לא רצו ללכת נגד נאפולי און ניסחו את תשובותיהם באופן המשתמע לשני פנים.

1808- פרסם נפוליאון את **הפקודה המחפירה**- פקודה שחייבה את היהודים לשרת בצבא, הגבילה את זכותם לגור באזורים מסוימים והגבילה את זכותם לעסוק במסחר. הפקודה היתה תקפה ל10 שנים.

למרות הפגיעה הזמנית באמנציפציה של היהודים בצרפת, המהפכה הצרפתית השפיעה על מעמדם המשפטי של כל היהודים בעולם. והאמנציפציה נשארה גם לאחר נפילת שלטונו של נאפוליאון.

מעמדם המשפטי של היהודים בארצות האיסלם- אלג'יר

גם בכמה מארצות האסלם חל שינוי במעמדם המשפטי של היהודים

הגורמים לשיפור :

1. קולוניאליזם- ארצות אירופה כבשו את צפון אפריקה ומצרים והחילו בארצות אילו את האמנציפציה.
2. יהודים שפעלו למען אחיהם בני המזרח .

צו כרמיה -אדולף כרמיה, היה מדינאי צרפתי ומנהיג יהודי. עמד בראש חברת "כל ישראל חברים". לאחר מהפכת 1848 התמנה לשר המשפטים בממשלה הזמנית בצרפת, ובתפקידו זה ביטל את עונש

המוות על עברות פוליטיות. ב-24 באוקטובר 1870 התקבל חוק שלפיו קיבלו יהודי אלג'יריה אזרחות צרפתית מלאה. מאז נושא החוק את שמו, ונקרא "חוק כרמיה". בעקבות הצו גברה באופן משמעותי האנטישמיות של אנשי המנהל והמתיישבים האירופיים, שהתקשו להשלים עם העובדה שהיהודים האלג'יראים - הפכו להיות שווים להם. גם המוסלמים תושבי אלג'יריה גילו ביטויי שנאה ליהודים, לאחר שהם עצמם לא הוכרזו כאזרחים צרפתים ונשארו במעמד החברתי הנמוך.

באימפריה העותמאנית - יזמו השליטים המוסלמים בזמן התפוררותה, שוויון זכויות כדי להפוך את האימפריה למדינה מתקדמת ואירופאית יותר .

1. התורכים העותמאנים השוו את מעמד היהודים והנוצרים למעמד המוסלמים.

2. בוטל מס הגולגולת .

3. יהודים יכלו להתגייס לצבא .

4. הוסרו ההגבלות על הלבוש היהודי.

החוקים תפסו רק שנתיים, כיוון שלקראת סופה של האימפריה העותמאנית עלתה לשלטון מפלגת "התורכים הצעירים" שהנהיגה דיכוי לאומני ולא הכירה בזכויות המיעוטים. לאחר מלחמת העולם הראשונה תורכיה מצמצמת את זכויות היהודים: נאסר לימוד עברית, יהודי חייב להתחתן בנישואין אזרחיים ודתיים וכד'.

לסיכום:

הנאורות באירופה הביאה לכך שהיהודים קיבלו אמנציפציה והשוו את זכויותיהם לגויים על פי חוק אבל שוויון זכויות זה לא החזיק מעמד לאורך זמן. לאמנציפציה היה גם מחיר – היהודים ויתרו על עצמאותה וסמכותה של הקהילה ויתרו על שאיפות לאומיות. ארצות האסלאם- ברובם לא קיבלו היהודים אמנציפציה למעט במדינת אלג'יר.

המענה הדתי לאמנסיפציה

ניאו-אורתודוקסיה (אורתודוקסיה חדשה)

זרם נוסף ביהדות האורתודוקסית, התגבש בגרמניה. אורתודוקסיה חדשה, שטענה כי במודרנה יש צדדים חיוביים שלא סותרים ואף רצוי לבחור בדברים הטובים שבמודרנה ולשלבם בחיים היהודים. ביניהם היו הרבנים הרב עזריאל הילדסהיימר שהקים בברלין בית מדרש לרבנים שמטרתו להצמיח דמות של רב חדש שיודע הלכה וגם יש לו השכלה כללית רחבה וקשוב לשאלות הזמן. בראשה עמד הרב שמשון רפאל הירש (1808-1888).

השקפתו- הוא ביקש לשלב בין נאמנות למסורת ושמירה על ההלכה לבין היבטים במודרנה, שראה בהם היבטים חיוביים.

תורת ישראל נצחית, אין לשנות בה דבר, מכאן החובה לקיים את התורה על כל מצוותיה.

יחד עם זאת הוא האמין בדרך ארץ (אמירתו של רבן גמליאל יפה תלמוד **תורה עם דרך ארץ**) **שילוב החיים עפ"י ההלכה היהודית עם רכישת השכלה אקדמית ומקצועית (מדע ומלאכת כפיים)** הוא עצמו למד באוניברסיטה

- הוא הקים את בית הספר הריאלי היהודי בו למדו גם מקצועות חול ועברית ברמה גבוה.

- הרש"ר הירש ייסד עיתון אורתודוקסי בשם ישורון ששימש שופר לכל רעיונותיו. הוא עודד בעיתון כתיבה יהודית יראת שמים ודבקות במסורת.

- כל יהודי מאמין חייב לקיים את כל המצוות כפי שהתפתחו במרוצת הדורות, ואין לאיש היתר לשנותם. אם יש אי התאמה בין מצווה למציאות יש לתקן את החברה ולא את התורה. אפשר לשנות מנהגים אך לא לשנות הלכה. לדוגמה הרב הירש נשא את דרשתו בבית הכנסת בשפה הגרמנית.

יחסו לאמנסיפציה- היה חיובי. לדעתו רבים מרעיונות ההשכלה שאובים מערכי הנצח של היהדות. האמנציפציה היא הישג של ימות המשיח, האמנציפציה תורמת ליהודים ועוזרת להם להתקדם ולהשתלב בעמים. מכאן שהוא ראה באמנציפציה אתגר חיובי, המאפשר לעם ישראל להגשים את ייעודו בהווה ולהיות אור לגויים.

יחסו ללאומיות היהודית- לדעתו לעם ישראל שליחות רוחנית בגולה, להורות לכל העמים שה' הוא מקור כל הברכה". את חזון הגאולה של עם ישראל בארצו, הוא דחה לעתיד הרחוק.

פולמוס הפרדת הקהילות- בפרנקפורט הייתה קהילה יהודית שהרפורמים היו בה רוב. הרש"ר הירש הוזמן לכהן כרבה של הקהילה האורתודוקסית בעיר שנקראה 'עדת ישורון'. בעת כהונתו הוא הוביל להתבדלות מוחלטת מהרפורמים, דבר שלא היה מקובל על כל חברי הקהילה האורתודוקסית. המחלוקת פיצלה את הקהילה האורתודוקסית הקטנה שבעיר לשניים: אלה שהלכו בעקבותיו והקימו קהילה נפרדת, וכאלה שנשארו בקהילת האם הגדולה ושמרו על עקרונותיהם מול הרפורמים.

הניאו אורתודוקסיה בגרמניה הצמיחה דמות של יהודי השומר באדיקות על מצוות הדת ומצד שני משכיל ובעל מקצוע חופשי.

מבשרי הציונות

לתנועה הציונית כתנועה לאומית מודרנית קדמו מבשרי הציונות. מקובל להחשיב שלושה כמבשרים: הרב יהודה אלקלעי, הרב צבי הירש קלישר ומשה הס. הם זכו לכינוי "מבשרים" מפני שקדמו לה ו"בישרו" על בואה, הם היו ההוגים הראשונים של הרעיון הציוני כרעיון מודרני וקראו להוציאו לפועל אך לא הצליחו בעצמם להגיע להישגים מעשים.

נושאים בהם עסקו כל מבשרי הציונות:

א. כל מבשרי הציונות עסקו ברעיון של שיבת היהודים לארץ ישראל, התפתחות הרעיונות הלאומיים באירופה השפיעה על תפיסת עולמם. הם הביעו את הרעיונות ותפיסת העולם שלהם באמצעות ספרים ומאמרים שפורסמו ברחבי אירופה וכן החלו בפעולות מעשיות על מנת ליישם ולהוציא לפועל את אמונותיהם, הם עודדו יהודים לעלות לארץ ישראל והרב אלקלעי אף עלה בעצמו לארץ.

ב. רעיון הפרודוקטיביות (היצרנות) של יהודי העולם: מבשרי הציונות שאפו לשנות את המצב הקיים שבו רוב היהודים בגולה לא היו בעלי מלאכה ולא עסקו בחקלאות ומקצועות פרודקטיביים. והם חשבו שהשיבה של היהודים לארץ ישראל תחייב אותם לעסוק גם במלאכת כפיים ובייחוד בחקלאות ובכך יחזרו למציאות כלכלית נורמלית

ג. גאולה טבעית ולא רק ניסית: מבשרי הציונות יצאו כנגד התפיסה הדתית המקובלת בתקופתם שלפיה העם היהודי צריך לחכות עד בוא המשיח על מנת לעלות לא"י, ולכן ויש לשבת ולהמתין לבואה של הגאולה הניסית. מבשרי הציונות טענו כי יש לפעול להקמת מדינה יהודית הגאולה לא תהיה ניסית בלבד אלא תתחיל בדרך הטבע וכי רק באמצעות פעולה שלנו, שהיא הגאולה הטבעית, תבוא הגאולה השלמה.

ד. גאולה הדרגתית: יציאה כנגד התפיסה המקובלת הייתה של גאולה מיידיית ניסית בעוד מבשרי הציונות, הרבנים קלישר ואלקלעי דברו על גאולה הדרגתית בשלבים הגאולה שלמה לא נגלית בבת אחת אלא מופיעה בהדרגתיות והחזרה הטבעית של עמ"י לא"י הינה אחת משלבים בדרך לגאולה השלמה.

אך היו גם דברים שייחדו כל אחד מהם:

הרב אלקלעי: ראה בפעולות לאחדות העם כמביאות את הגאולה לכן קידם בברכה את תחיית השפה העברית, את אחדות נוסח התפילה ועודד את פעולתה של חברת כ"יח לאיחוד העם היהודי.

רעיונות מעשיים: תכנן לבקש רישיון התיישבות בא"י מהסולטן העות'מאני, בתמיכת המעצמות האירופאיות. לשם כך אף נסע לארץ ישראל ולמערב אירופה כדי לשכנע יהודים ושאינם יהודים לתמוך בתוכניתו.

הרב צבי הירש קלישר: ראה במתן האמנסיפציה פתיחתה של תקופה חדשה- תקופת הגאולה.

רעיונות מעשיים: ניסה לרכוש את הר הבית כדי לבנות מזבח ולחדש את עבודת הקורבנות. ניהל חלופת מכתבים עם משה מונטיפיורי ואדולף כרמיה בבקשה שיתמכו כלכלית ופוליטית בשיבת יהודים לארצם. הקים ועמד בראש חברה ליישוב ארץ ישראל יחד עם הרב אליהו גוטמאכר.

משה הס : נולד במערב אירופה, קיבל חינוך מסורתי דתי בילדותו אך הפך לחילוני מתבולל וסוציאליסט. בעקבות העצמאות האיטלקית שב גם הוא לשורשיו הלאומיים אך לא נטש את רעיונותיו הסוציאליסטיים.

רעיונות מעשיים : הציע לשלם כסף ולרכוש מהסולטאן את א"י ולהקים בה מדינה סוציאליסטית.

הקשיים בהצלחת רעיונות מבשרי הציונות:

* באותה תקופה היהודים באירופה החלו לקבל אמנציפציה וחשו שיפור במצבם בגולה ולכן היה קושי בשכנוע וליצור עליית המונים לארץ ישראל שנחשבה אז לארץ בלתי מפותחת ומרובת סכנות.

* מבשרי הציונות פעלו כיחידים ולכן לא היה להם מספיק כוח פוליטי וכלכלי ליצור ולממש עלייה המונית לארץ ישראל

* קשיים ברכישת אדמות בארץ ישראל, ועל מנת לאפשר חזרה המונית לא"י נדרשת קרקע .

לא נכון יהיה לומר שמבשרי הציונות נכשלו לגמרי שכן פחות ממאה שנים לאחר פעילותם התממשו התוכניות שלהם וקמה מדינת ישראל והם היוו הבסיס למימוש ערכי הציונות !

תנועת חיבת ציון

בעקבות גלי פרעות גדולים ביהודי רוסיה, רבים עזבו את רוסיה והיגרו מערבה, אבל מיעוט מבין יהודי רוסיה בעקבות הפרעות הקימו אגודות (קבוצות) מקומיות שנקראו "**חובבי ציון**" לעליה לארץ ישראל, ארגנו את העלייה והקימו ישובים חדשים בארץ ישראל –עלייה זו נקראה יותר מאוחר-עלייה ראשונה(1881)

חובבי ציון רצו לפתור את מצוקת היהודים בעקבות הפרעות וחיפשו פתרון מידי ולכן עודדו עלייה לא"י והקמת התיישבות חקלאית, הם ראו בהקמת מדינה יהודית יעד רחוק טווח(חזון לעתיד) ולא פתרון שיכול לעזור לבעיות המידיות של יהודי מזרח רוסיה.

אגודות חובבי ציון פעלו תחילה כקבוצות שתפקדו בצורה עצמאית ללא סדר והנהגה מרכזית. עד שיהודה לייב פינסקר ומנהיגים נוספים מקרב חובבי ציון החליטו לאחד את כל אגודות חובבי ציון לתנועה אחת מלוכדת ומשפיעה יותר.

פינסקר יהודה 1891 - 1821

רופא משכיל חילוני ומתבולל, בתחילת דרכו האמין פינסקר בהשתלבות היהודים בחברה הרוסית. בעקבות פרעות "סופות הנגב", שינה את דעתו וחשב שצריך להקים מדינה ליהודים הוא פרסם את הספר **אוטואמנציפציה**, (שחרור עצמי) עיקרי דבריו :

הבעיה של היהודים : **יודופביה**- היהודים מיצגים עם חי-מת, נשמה ללא גוף, דבר המביא לפחד של העמים מפני היהודים, פחד הנקרא 'יודופוביה' הגורם לדחייתם מבין העמים.

הפתרון של היהודים : **אוטואמנציפציה**- היהודים צריכים ארץ משלהם (יישות מדינית יהודית) ועליהם לעזור לעצמם, על ידי התיישבות של כל היהודים בארץ משלהם עדיף א"י והקמת מדינה

עצמאית.

הדרכים להגשמת הרעיון: כינוס קונגרס לאומי שמתוכו יבחר וועד אשר מטרתו תהיה לחפש ולמצוא ארץ שתתאים למטרה זו. אך בהמשך הבין פסקר שמחשבתו להקים מדינה יהודית שלא בארץ ישראל לא תתקבל על דעת רוב העם היהודי.

ועידת קטוביץ 1884

ועידה שהתכנסה ביוזמתו של פינסקר בעיר קטוביץ שעל גבול רוסיה גרמניה והייתה לוועידת הייסוד של תנועת "חיבת ציון" - הארגון היהודי הלאומי-העולמי הראשון. לראשות התנועה נבחר **פינסקר והרב שמואל מוהליבר** נבחר ליושב ראש של כבוד. לוועד המנהל נבחרו רבנים נוספים שהיו מגאוני הדור כמו הנצי"ב מוולוז'ין. בוועידה הוגדרו המטרות של תנועת חיבת ציון.

החלטות ועידת קטוביץ:

- א. להחזיר חלק מהיהודים לעובדת אדמה בארץ ישראל.
- ב. כל אגודות חובבי ציון יהיו מרוכזות תחת ארגון אחד עם הנהגה שנבחרה.
- ג. אנשים מחיבת ציון יפעלו בשלטון הרוסי כדי לקבל אישור פעולה (רישיון) ממשלת רוסיה להשתתפות בפעילות הארגון
- ד. חיבת ציון תתמוך בישובים היהודים הקיימים בארץ ישראל ובמושבות החדשות שהוקמו בה.
- ה. תישלח משלחת לא"י על מנת לבדוק אלו מושבות זקוקות ביותר לסיוע וכן לנסות לשדל את האימפריה העות'מנית שיסירו את ההגבלות לבניית ישובים חדשים.

תנועת חיבת ציון התמודדה עם מספר קשיים:

1. קשיים בגיוס כספים לרכישת קרקעות בארץ ישראל. מחיר הקרקעות עלה.
2. יהודים רבים על אף הפרעות ואנטישמיות, חששו להגיע לארץ ישראל שהייתה תחת שלטון העות'מאני ונחשבה נחשלת, הם העדיפו להגר לארה"ב ארץ מתקדמת ומתפתחת שבה החיים היו נוחים יותר מא"י באותה תקופה.
3. חילוקי דעות בין חילונים(המשכילים) ודתיים בתוך התנועה על אופי הישוב היהודי החדש ושל המושבות החדשות שקמו, ויכוחים על אורח החיים שצריך להתקיים בא"י, ועל מידת הכפייה לשמירת מצוות בקרב המתיישבים החדשים בארץ, בייחוד בני גדרה –הבילוי"ים שרצו להקים חברה חילונית מודרנית. בניסיון להתגבר על הוויכוחים בנושא הוצעה פשרה: נבחרו שלושה מנהיגים להנהגה משותפת (משכילים ורבנים), אחד מהם היה הרב מוהליבר). עם זאת נשארו עדיין מחלוקות.
4. האיסור על פעילות פוליטית שהטילו השלטונות הרוסיים, חל איסור על פעילות ציונית בגלוי וחברי התנועה ברוסיה נאלצו לנהל אותה במחתרת מתוך חשש מתגובת השלטון הרוסי.

הרב שמואל מוהליבר 1824 - 1898: מגדולי הרבנים ברוסיה, ממייסדי חיבת ציון, לאחר פרעות "סופות הנגב" עשה רבות להפנות את המהגרים לא"י. השפיע רבות על הברון רוטשילד ניפגש

עמו ושכנעו לקנות קרקעות בא"י על מנת להקים יישוב חקלאי. בעקבות כך נרכשו קרקעות והוקמה עקרון ששמה שונה לאחר מכן ל"מזכרת בתיה" (על שם אמו של הברון. הרב מוהליבר היה קשור כל חייו למושבה ומאוחר יותר אף העלו עצמותיו למזכרת בתיה).

חובבי ציון תומכים בעולים לארץ ישראל - בין השנים 1881-1904 עלו לארץ ישראל כ-25,000 עולים חדשים חברי אגודות חובבי ציון. רובם היו אנשים דתיים בעלי משפחות שהתיישבו בערי הקודש (ירושלים, חברון, צפת וטבריה), רובם ברחו מפני הפרעות ברוסיה. אך היו מביניהם כאלה שבאו בגלל הרעיון הלאומי והם הקימו 23 מושבות חקלאיות חדשות. חוסר הניסיון שלהם בעבודה החקלאית, המאמץ הפיזי, המחלות שהרגו בהם הביאו אותם כמעט לסף יאוש, אך בעזרתו של הברון רוטשילד שנחלץ לעזרתם הצליחו המושבות להתגבר על הקשיים. הברון ייסד משטר פקידות בכל מושבה, דאג לאגרונומים, רופאים, מורים ועוד שיסיעו לתושבים, אך בשל יחס מתנשא מצד הפקידים נוצרו מתחים בין פקידי הברון לבין המתיישבים.

פולמוס גדרה - רובם של בני העלייה הראשונה היו מסורתיים שומרי מצוות וצביון המושבות שהקימו היה דתי. לא כן המושבה גדרה שהוקמה ע"י חברי אגודת ביל"ו שעזבו ברובם את דרך אבותם.

הישוב הישן הגיב בחומרה וטען שמוטב שהארץ תשאר בשוממותה מאשר תהייה ל"מערת פריצים". השמועות הגיעו לוועד המרכזי של "חובבי ציון" בחו"ל שהבילויים מחללים שבת בפרהסיה ומנהלים אורח חיים חילוני במושבה. הדבר עורר סערה בקרב רבנים חובבי ציון. אחדים מהם הגיבו בחריפות וטענו שאם לא ישובו מדרכם יש לגרשם מהארץ. הנצי"ב גם הוא הציע להענישם אם לא יעמדו בהסכם בדבר חובת המתיישבים בארץ לשמור על המצוות, שהרי "בעניין הנוגע לכלל ישראל אין הדעת נותנת לכל אחד להעמיד על דעתו כאיש השורר בביתו".

הרב אליאשברג והנצי"ב הציעו לפינסקר לשלוח לארץ ממונה מטעם חובבי ציון שישגיח שלא יהיה חילול שבת במושבה. ר' יחיאל מיכל פינס (תר"ד-תרע"ג 1843-1912) נתמנה להיות המשגיח בהסכמתו של פינסקר. פינס שהעריך את מסירותם והקרבתם החלוצית של הבילויים, עשה ככל יכולתו, בדרכי נועם, לקרבם למסורת ולבסוף גברה יד המתונים שבקבוצה בהשפעתו של פינס.

התנועה הציונית בראשות הרצל

תאודור (בנימין זאב) הרצל (1860-1904)

עיתונאי, משפטן, סופר, מחזאי ומדינאי יהודי. מפתח רעיון ה**ציונות המדינית** ומייסד הציונות כתנועה לאומית-מדינית. נחשב ל"חוזה המדינה".

הרצל נולד בבודפשט כבן למשפחה מתבוללת, התחנך בתרבות הגרמנית. כבר כנער נתקל בגילויי אנטישמיות. הוא חשב והאמין כי הפתרון לאנטישמיות הוא בהשתלבות מוחלטת של היהודים עם הגויים. הוא היה חבר באגודה לאומית גרמנית אך סולק ממנה בגלל היותו יהודי, היחס העוין מצד החברה שרצה כ"כ להשתלב בה וכן מפגשו כעיתונאי עם פרשת משפט דרייפוס וזעזועו מאנטישמיות של ההמון בצרפת הליברלית חולל אצלו את השינוי בתפיסת עולמו והחלה להבנות התודעה הלאומית שלו והתחזקה ההזדהות שלו עם יהדותו הוא הבין שהאנטישמיות היא בעיה לאומית והאמנציפציה לא תפתור את בעיית היהודים על היהודים למצוא פתרון לאומי-פוליטי טריטוריאלי - **מדינת היהודים**.

הקונגרס הציוני ומוסדות התנועה

הרקע: לאחר פרסום ספרו "מדינת היהודים" הביא הרצל לכינוסו של הקונגרס הציוני הראשון בבאזל שבשוויץ. בקונגרס שהיה מעין פרלמנט (בית נבחרים) של נציגי מדינת היהודים העתידית. והשתתפו בו כ-200 צירים. המצע/תוכנית של התנועה גובש ונוסח הקונגרס הראשון שנערך בבאזל ולכן כונה תוכנית באזל. הרצל כתב ביומנו לאחר הקונגרס הראשון: "בבאזל ייסדתי את מדינת היהודים"

"תוכנית באזל"

הציונות שואפת להקים לעם ישראל בית מולדת בא"י מובטח עפ"י משפט העמים. (לקבל את הסכמתן של ממשלות העולם להקמת "בית לאומי" לעם היהודי בא"י)

להשגת מטרה זו הקונגרס ינקוט באמצעים הבאים:

1. פיתוח א"י על ידי עלייה והתיישבות של יהודים שעוסקים בחקלאות, בעלי מלאכה ומסחר.
  2. הפצת הרעיון הציוני, הגברת הרגש הלאומי-יהודי וההכרה בלאומיות היהודית.
  3. ניהול מו"מ מול המעצמות, כדי לקבל את הסכמת המעצמות (צ'רטר) שיש בהן צורך על מנת להגיע אל מטרת הציונות.
- הצירים (נציגים) של הקונגרס הציוני נבחרו על ידי רוכשי "השקל הציוני" (דמי חבר בתנועה הציונית) וההחלטות הוכרעו ע"פ דעת הרוב (זכות בחירה שווה לגברים ולנשים). הקונגרס התכנס כל שנה והחל מקונגרס החמישי-מידי שנתיים.

מוסדות מדיניים:

הסתדרות הציונית העולמית- היא כללה את כל האגודות הציוניות. כל בן 18 ומעלה ששילם מס חבר יכול לבחור את נציגיה.

הקונגרס הציוני-המוסד העליון משמייצג את נציגי האומה היהודית.

הוועד הפועל הציוני- וועד של 20-25 אנשים שנבחרו מתוך הקונגרס הציוני, אחראי לביצוע החלטות הקונגרס.

מוסדות מממנים:

קרן היסוד- אחראית למציאת מימון לעליה ולהתיישבות בארץ ישראל.

אוצר ההתיישבות היהודים- הגוף הכספי לפעולות מדיניות וכלכליות של ההסתדרות הציונית

בנק אנגלו- פלשתינה- גוף בנקאי שנועד להעברת כספי ההתנועה

מוסדות מיישבים:

קק"ל-קרן קימת לישראל תפקידה לקנות אדמות בארץ ישראל ולהפוך אותן לאדמות לאום שנועדו להתיישבות

המשרד הארץ ישראלי- תכנן תוכניות להתיישבות וסייע למימוש ההתיישבות בארץ, ייצג את ההסתדרות הציונית בארץ.

חברת הכשרת היישוב-אחראית לרכישת קרקעות.

לסיכום ההישגים הגדולים של הרצל היו : ליכוד קבוצות רבות מגוונות בתנועה אחת. והפצת הרעיון הציוני (הקמת מדינה ריבונית יהודית בארץ ישראל) בישראל וכן בעמים-הציונות בראשות הרצל פעלה להשגת רישיון מצד האומות לכך.

זרמים בתנועה הציונית

אנו מבחינים בנושאי מחלוקת שונים בתנועה הציונית :

הדרכים להשגת מדינה : ציונות מדינית מול ציונות מעשית.

אופיו של הבית הלאומי : ציונות חילונית מול ציונות דתית.

הציונות המדינית

מיצג הזרם : הרצל, נורדאו

השקפת עולם : פועלים בדרך **פוליטית דיפלומטית**, בשלב הראשון יש להתמקד בפעילות **מדינית** אצל המעצמות כדי להשיג הסכמה להעניק ליהודים זיכיון להקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל.

הרקע : 1. חשש מפוגרומים והתגברות האנטישמיות.

2. אכזבה מאמנציפציה וליברליזם אירופאי.

נימוקים לרעיון :

1. תמיכת המעצמות – לא רק היהודים סובלים מהעמים אלא גם העמים סובלים מהיהודים, העמים רואים בעם היהודי גורם זר ומעוניינים ביציאת היהודים כדי למנוע תחרות כלכלית, מהפכות וכו'. מדינת יהודים תקום עם תמיכת המעצמות.

2. התיישבות בא"י- היהודים סובלים מאנטישמיות למרות האמנציפציה –המצוקה היא בעיה מדינית עולמית וצריך לטפל בה בזירה בינלאומית בהסכמת המעצמות, הציונות לא באה לספק מקלט ללילה אלא לתת ליהודים מולדת, התגנבות בלילה לא תפתור את חזרת היהודים לא"י והיא עלולה אף לעורר את זעמה של דעת הקהל העולמית ואת זעמו של השלטון העות'מני שיכול בתגובה לפגוע בשוב היהודי החדש. ולכך צריך הסכמה משפטית מדינית של האומות לפני ההתיישבות בא"י.

הפעולות : כינוס קונגרסים ציונים והקמת ההסתדרות הציונית.

הרצל נפגש עם אישים בולטים בפוליטיקה העולמית כמו הסולטאן העותומאני, שר המושבות הבריטי, קיסר גרמניה.

קבלת תוכנית באזל- "הציונות שואפת להקים בית מולדת לעם ישראל בא"י עפ"י משפט הכללי". (משפט הכלל = הסכמת העמים)

הציונות מעשית

מיצג הזרם : נציגי יהודים ממזרח אירופה- חובבי ציון.

השקפת עולם : עליה והתיישבות בא"י היא חיונית גם ללא הבטחות ממדינות העולם, דרך הפעולה שלה היא בקביעת **מעשים** בשטח – זרם שממשיך את חיבת ציון שעלו בעליה ראשונה.

הרקע : 1. חשש מפוגרומים. 2. אכזבה מליברליזם רוסי.

נימוקים לרעיון

1. בעלות על הארץ : א"י נקנית במעשים, קניית קרקעות והתיישבות כל אלו יכולים להכריע את הכף גם בתחום המדיני (לא שללו את פעילות המדינית) כי על בסיס עובדות קימות קל יהיה להשיג אישור מאומות העולם.

2. פתרון הצלה למצוקת היהודים במזרח אירופה בגלל אנטישמיות. אי אפשר לחכות עד להשגת האישור מאומות העולם.

פעולותיהם : עליה לא"י (עלייה ראשונה ושנייה) והקמת התיישבות בארץ ישראל.

- קניית קרקעות בא"י

- עזרה כספית וארגונית לישוב בא"י.

- הפצת הרעיון הציוני ועידוד העלייה לא"י.

הציונות הדתית

מיצגי הזרם : הרב מוהליבר, הנצי"ב, הרב ריינס.

הרב יצחק יעקב ריינס

היה בנו של אחד מהעולים לארץ לקריאתו של הגר"א אך שב לליטא כדי לגייס כספים לתמיכה ביישוב היהודי בארץ ישראל ונשאר בה לאחר שאיבד את כל משפחתו ברעידת האדמה הגדולה בצפת (1837 – תקצ"ז). הרב ריינס, בנו מנישואיו השניים, נולד וגדל בליטא. בצעירותו שימש הרב ריינס כגבאי של חברת יישוב ארץ ישראל, שבראשה עמדו הרב קאלישר והרב גוטמכר. לאחר מכן כיהן כרב בעיירות שונות בליטא. הרב ריינס הקים את ישיבת לידא, ישיבה ששילבה לימודי קודש וחול במטרה לאפשר לצעירים דתיים להיות משכילים ועם זאת להמשיך ולהיות לומדי תורה ושומרי מצוות. הרב ריינס נפטר בעיצומה של מהומת מלחמת העולם הראשונה, זמן קצר לפני שפלו הכוחות הגרמניים לעיר.

תנועת המזרח"י

עד 1901 דתיים וחילונים פעלו יחד בקונגרס הציוני אולם אז קמה בקונגרס הציוני סיעה דמוקרטית של הציונות הרוחנית ודרשה התערבות של ההסתדרות הציונית גם בתרבות. הדבר היה נגד השקפת הדתיים שחששו שעיסוק בתרבות ירחיק את הדתיים מהתנועה הציונית. לכן הם החליטו להקים סיעה חדשה כנגד הסיעה הדמוקרטית שנקרת סיעת המזרח"י – מרכז רוחני בראשות הרב יצחק יעקב ריינס.

השקפת עולם :

הציונות הדתית האמינה בשילוב בין דת ישראל ללאומיות יהודית, היא ראתה בציונות שלב אי של הגאולה " אתחלתא דגאולה". יש לזרז את הגאולה המשיחית בעזרת הגאולה הטבעית שעיקריה: קיבוץ גלויות, שיבה לא"י, עבודת אדמה, שפה עברית.

מטרת המזרח"י :

לתרום לאווירה דתית בתנועה הציונית ולדאוג שלא תהיה פגיעה של התנועה בדת היהודית, המזרח"י דרשה שיוקם זרם של חינוך ממלכתי דתי נפרד במקביל לחינוך הציוני הכללי. בהכוונת המזרחי קמו בתי ספר דתיים ששילבו לימודי חול ולימודי קודש. (בי"ס תחכמוני בתל אביב).

הקשיים שבהם נתקלה המזרח"י

1. ההחלטה לעסוק בפעילות חינוכית גרמה לחילונים לנטוש את הסיעה.
  2. תמיכתה בהצעת אוגנדה החלישה אותה.
  3. היו גם מתנגדים דתיים שלא ראו בעין יפה את פעילות המזרחי בתנועה שרובה חילונים ופרשו מתוכה והקימו את אגודת ישראל.
- כתשובה למתנגדים הדתיים **הרב ריינס** תרץ זאת שאין כאן קשר מהותי אלא רק קשר טכני לשם השגת המטרה של הקמת מדינה לעם היהודי. ועיקר התנועה הציונית הוא רק אמצעי הכרחי להצלת היהודים ולא מדובר בדחיקת הקץ ואין כאן פעולה משיחית. הרב ריינס האמין שעלינו כדתיים להשפיע על התנועה הציונית מבפנים דהיינו מתוך התנועה ולא להשאירה בידי ההנהגה החילונית בלבד, הדבר ישפיע על אופי המדינה שתקום.